

Dr. sc. Rebeka Kotlo, vanredna profesorica
Pravni fakultet, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

Dr. sc. Amra Jašarbegović, vanredna profesorica
Pravni fakultet, Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UNAPRJEĐENJE PRAVA I STATUSA ŽENA I DJECE U MEĐUNARODNOM PRAVU LJUDSKIH PRAVA

Sažetak: Ljudska prava i osnovne slobode su područje u kojem je međunarodno pravo daleko najviše napredovalo stalnim širenjem korpusa ljudskih prava i detaljnošću u njihovom normiranju, ali i sve većom institucionalizacijom staranja o njihovom ostvarivanju i zaštiti, uključujući i posebne, sada od ključnog značaja instrumente i institute te zaštite na međunarodnom nivou.

Ustavi većine savremenih država poseban položaj i status dodjeljuju općim načelima međunarodnog prava, odnosno međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima i osnovnim slobodama te opća načela međunarodnog prava kao i međunarodni sporazumi o ljudskim pravima i slobodama imaju nadzakonsku pravnu snagu, odnosno ustavni rang i kao takvi neposredno se primjenjuju u unutrašnjem pravu.

Osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava jeste jednakost. Poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju.

Imajući na umu naprijed navedeno te unaprjeđenje prava i statusa žena i djece u međunarodnom pravu ljudskih prava, njegovom normiranju i primjeni, autorice će u radu dati prikaz i analizu normiranosti položaja, statusa i prava žena i djece u međunarodnom pravu ljudskih prava, uz osvrt na odabranu relevantnu jurisprudenciju.

Ključne riječi: ljudska prava, međunarodno pravo ljudskih prava, prava žena, prava djeteta, jednakost, ravnopravnost i nediskriminacija

1. Uvod

Ljudska prava i osnovne slobode su područje u kojem je međunarodno pravo daleko najviše napredovalo stalnim širenjem korpusa ljudskih prava i detaljnošću u njihovom normiranju, ali i sve većom institucionalizacijom staranja o njihovom ostvarivanju i zaštiti, uključujući i posebne, sada od ključnog značaja instrumente i institute te zaštite na međunarodnom nivou.

Ljudskim pravima utvrđuje se pravni položaj pojedinca u odnosu na državnu vlast, najvećim brojem ljudskih prava država se ograničava kako bi se ostvarile ljudske slobode ili se od nje traži djelovanje u cilju zaštite ljudskih prava.

Danas je u shvatanju (međunarodnih) ljudskih prava preovladavajući internacionalistički model koji, situiran između tradicionalnog etatističkog modela i kosmopolitskog modela međunarodnih ljudskih prava, smatra da je “međunarodna zajednica” zajednica država, kao i nevladinih organizacija i pojedinaca koji su formalno ili neformalno inkorporisani u međunarodne političke procese, a međunarodna aktivnost u sferi ljudskih prava dozvoljena je samo u skladu i do mjere do koje to dopuštaju norme međunarodne zajednice

Ustavi većine savremenih država poseban položaj i status dodjeljuju općim načelima međunarodnog prava, odnosno međunarodnim sporazumima o ljudskim pravima i osnovnim slobodama te opća načela međunarodnog prava kao i međunarodni sporazumi o ljudskim pravima i slobodama imaju nadzakonsku pravnu snagu, odnosno ustavni rang i kao takvi neposredno se primjenjuju u unutrašnjem pravu.

I Ustav Bosne i Hercegovine, kao i entitetski ustavi (Ustav Federacije Bosne i Hercegovine i Ustav Republike Srpske) te Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine garantuju najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava, bez diskriminacije.

Osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava jeste jednakost.

Poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju.

Stoga, imajući na umu naprijed navedeno te unaprijeđenje prava i statusa žena i djece u međunarodnom pravu ljudskih prava, njegovom normiranju i primjeni, u nastavku rada biti će dat prikaz i analiza normiranosti položaja, statusa i prava žena i djece u međunarodnom pravu ljudskih prava, uz osvrt na odabranu relevantnu jurisprudenciju.

2. Historijsko-pravni razvoj (međunarodnog prava) ljudskih prava

Prema tradicionalnoj definiciji međunarodnog prava kao prava koje uređuje odnose isključivo između nacionalnih država, koja je nakon Drugog svjetskog rata obuhvatila i razne novostvorene međuvladine organizacije priznajući im neka vrlo ograničena prava, individualna ljudska bića su smatrana prije objektima, nego subjektima i kao takvim nisu im bila priznata međunarodna subjektivna prava. “U mjeri u kojoj su države imale bilo kakve međunarodnopravne obaveze u odnosu prema pojedincima, smatralo se da se radi o obavezama prema državama čiji su

oni državljani.”¹

Iz suštine ovih teorija proizilazi zaključak da način na koji je država postupala sa svojim državljanima nije bio uređen međunarodnim pravom, nije uticao na prava drugih država, a pošto se međunarodno pravo nije primjenjivalo na povrede ljudskih prava koje je činila država protiv svojih državljana, smatralo se da je to u isključivoj nadležnosti svake države i bilo je zabranjeno drugim državama da se umiješaju ili intervenišu u korist državljana države koja ih je zlostavljala.

Ovakvo stajalište napušteno je u periodu između Prvog i Drugog svjetskog rata, ali je najznačajniji progres u internacionalizaciji i standardizaciji ljudskih prava postignut tek nakon Drugog svjetskog rata, kada dolazi, iako rijetko i nesistematično, do tzv. humanitarnih intervencija².

Ideja ljudskih prava odigrala je ključnu ulogu u borbi protiv političkog apsolutizma kasnog 18. i ranog 19. vijeka. Druga polovina XX vijeka donosi internacionalizaciju ljudskih prava, kvalitetno novu dimenziju ljudskih prava u smislu njihovog normiranja, ostvarivanja i zaštite, zahvaljujući i ujedno time čineći krupan napredak institucionalizacije međunarodne zajednice, gdje su se u okviru Organizacije ujedinjenih nacija okupile gotovo sve države svijeta, na podlozi Povelje UN-a, čiji se sadržaj bazira upravo na opredjeljenju za mir, slobode i ljudska prava.

Pravo međunarodnih ljudskih prava ima svoje historijske preteče u mnogim međunarodnopravnim doktrinama i institutima, od kojih su najznačajniji humanitarna intervencija, odgovornost države za štete strancima, zaštita manjina, sistemi mandata i manjina Društva naroda i međunarodno humanitarno pravo i može se reći da, u onom obimu u kojem su sačuvani do danas, čine sastavni dio savremenog prava međunarodnih ljudskih prava.

Za razliku od ranije dugog i upornog tretiranja ljudskih prava kao unutrašnje stvari svake zemlje, pri tom se zaklanjajući za državni suverenitet, veliki broj država danas prihvata ljudska prava kao element međunarodnog javnog poretka i njihovo kršenje smatra narušavanjem međunarodnih obaveza država. Koristeći se opštepriznatim načelom međunarodnog prava po kojem država svoj suverenitet može ograničiti ugovorom, države mogu zaključiti ugovor kojim se usaglašavaju da će svojim državljanima priznavati određena ljudska prava, i time su države, u domašaju tog sporazuma, internacionalizirale to konkretno pitanje.

1 Buergenthal, Thomas, Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku, Sarajevo, 1998., prema Oppenheim, L., International Law, vol. 1, str. 362. (2. izd. 1912.)

2 Suština doktrine humanitarne intervencije koju je još u 17. vijeku izložio Hugo Grotius je u postavci da je zakonita upotreba sile od jedne ili više država radi zaustavljanja neke države u zlostavljanju njenih državljana, kada je to zlostavljanje bilo „toliko brutalno i rašireno da vrijeđa savjest zajednice naroda“. Iako u prošlosti nerijetko zloupotrebjavana i korištena kao izgovor za okupaciju ili invaziju slabijih država, doktrina humanitarne intervencije prva je izrazila ideju o postojanju granice slobode država prema svojim državljanima u međunarodnom pravu. (Vidjeti šire: Buergenthal, Thomas, Međunarodna ljudska prava u sažetom obliku, Sarajevo, 1998., str. 37.)

Međunarodna ljudska prava danas se prihvataju ne samo kao tema o kojoj se jako često raspravlja u velikom broju zemalja, nego i kao uobičajen dio međunarodnih odnosa.

Ljudskim pravima utvrđuje se pravni položaj pojedinca u odnosu na državnu vlast, najvećim brojem ljudskih prava država se ograničava kako bi se ostvarile ljudske slobode ili se od nje traži djelovanje u cilju zaštite ljudskih prava. Ljudska prava su jedan od najizražajnijih indikatora prema kojima se određuje karakter države. Prema modernoj ustavnopravnoj i političkoj teoriji, za određivanje jednog ustavnog, odnosno političkog sistema, najvažnije je kakav položaj u tom sistemu ima čovjek (građanin), tj. kako je u tom sistemu određen odnos: vlast - čovjek (građanin). "Ustavni položaj ljudskih prava, u demokratskoj državi morao bi ispunjavati slijedeće premise: u ustavnom poretku države ljudska prava moraju imati apsolutni prioritet, kako u pogledu svoje egzistencije, tako i u pogledu svoje zaštite, ustavni poredak mora osigurati ustaljenu interpretaciju u vezi sadržine i opsega ljudskih prava, kako bi se u toj sferi izbjegla arbitrarnost i proizvoljnost u tumačenju, ljudska prava moraju imati efikasnu institucionalnu zaštitu i eventualne promjene u sferi ljudskih prava (promjena interpretacije, ograničavanje starih, uvođenje novih ljudskih prava) mora biti rezultat racionalne i demokratske rasprave i procedure uz jednako reprezentiranje interesa svih članova političke zajednice."³

Ujedinjene nacije i druge međunarodne organizacije, tokom mnogih godina nakon osnivanja, bile su uglavnom orijentisane na individualna prava, nediskriminaciju i jednaku zaštitu, dok su slabo interesovanje pokazivale za zaštitu prava manjina.

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je usvojena 1948. godine od Generalne skupštine UN-a kao rezolucija koja nema pravnu snagu, ona nije ugovor.

Međutim, tokom decenija, od njenog osnivanja do danas, Deklaracija je doživjela snažnu transformaciju, tako da su danas rijetki pravници koji bi poricali da je "Deklaracija normativni instrument koji stvara barem neke, pravne obaveze za države članice UN-a".⁴ U središtu rasprava o njenom pravnom karakteru nisu tvrdnje da Deklaraciji nedostaje bilo kakva pravna snaga, nego pitanje da li su ljudska prava koja ona proklamira obavezujuća i pod kojim okolnostima, kao i pitanje izvora njenog obavezujućeg karaktera: da li je to njen status autoritativnog tumačenja obaveza prema ljudskim pravima sadržanim u Povelji UN-a, njen status običajnog međunarodnog prava, ili njen status općeg načela prava. Dva međunarodna sporazuma o ljudskim pravima: Pakt građanskim i političkim pravima i Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima iz 1966. godine, koji zajedno sa Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima čine, kako se to ponekad naziva, Međunarodnu povelju o ljudskim pravima (Međunarodni zakonik o ljudskim

³ Pobrić, Nurko, Ustavno pravo, Mostar, 2000., str. 381.

⁴ Buergenthal, Thomas, nav. djelo, str. 33.

pravima), predstavljaju autoritativni dokument o međunarodnim normama ljudskih prava i standardima ponašanja kojima bi sve zemlje trebalo da teže. Međunarodni paktovi o ljudskim pravima, odnosno Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i Pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. usvojeni od Generalne skupštine UN-a, kao ugovori stvaraju pravne obaveze za države ugovornice, što znači da u odnosu na njih, pitanja koja se odnose na poštovanje i uživanje prava zagwarantovanim Paktovima, postaju pitanja međunarodnog značaja i time izlaze iz domena njihove unutrašnje jurisdikcije. Kao ugovori, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, stvaraju pravne obaveze za države ugovornice, što znači da u odnosu na njih, pitanja koja se odnose na poštovanje i uživanje prava zagwarantovanih Paktovima postaju pitanja međunarodnog značaja i time izlaze iz domena njihove unutrašnje jurisdikcije

Kako bi se zajednički usaglasilo koja se sve prava imaju smatrati "ljudskim pravima" i kako ih najefikasnije štiti, Vijeće Evrope je koncipiralo "Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda." Osim što preuzima i potvrđuje sva ljudska prava nabrojana u Univerzalnoj deklaraciji i obezbjeđuje efikasne mehanizme za njihovu zaštitu, Konvencija uvodi u međunarodno pravo jednu do tada potpuno nepoznatu novinu. Konvencijom je, u cilju što potpunije zaštite prava čovjeka i polazeći od toga da suverenost mora odstupiti pred zaštitom prava pojedinca, napravljen izuzetak od opšteg i generalno važećeg pravila međunarodnog prava da pojedinac ne može da se spori sa državom pred nekim međunarodnim sudskim organom, a pogotovu je bilo nezamislivo da se državljanin neke zemlje pojavljuje ravnopravno sa vlastitom državom kao stranka u sporu pred međunarodnim sudom. Države potpisnice Evropske konvencije o ljudskim pravima su se obavezale da će u skladu sa svojom jurisdikcijom osigurati svakom pojedincu zagarrantovana građanska i politička prava i slobode utvrđene Konvencijom. Historijski i bez presedana korak u međunarodnom pravu, napravljen Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, predstavljala je saglasnost suverenih država da dozvole da nadnacionalni sud revidira sudske odluke domaćih pravosuđa i da one budu obavezujuće u odnosu na njegove presude, koje mogu podrazumijevati zahtjev da određena država mijenja zakone i plaća kompenzacije, čime u praksi zaživljava teorija o fundamentalnom karakteru ljudskih prava, izdizanjem prava iznad zakona i prakse jedne države. „Konvencija, kao prvo, sadrži obavezu za države-članice Savjeta (ratifikacija Konvencije je uslov za prijem u članstvo) da u određenom roku usaglase svoje zakonodavstvo sa odredbama Konvencije, a, potom, one su obavezne da prihvate nadležnost organa Saveta, političku, ali i sudsku, kad je reč o nadzoru nad poštovanjem prava unetih u Konvenciju. Svako lice koje se nađe na teritoriji države-članice Saveta (dakle, ne samo državljani zemalja koje su Konvenciji pristupile, već čak i apatridi ili osobe koje dolaze iz država koje se Konvencijom nisu obavezale što je takođe u međunarodnom pravu izuzetak od opšteg pravila da pogodnosti iz nekog međunarodnog ugovora mogu koristiti

samo državljani države ugovornice, a smatra da su mu prava zagantovana Konvencijom prekršena, može, pošto je iscrpelo sve pravne lekove u zemlji u kojoj je bilo žrtva prekršaja, da se obrati organima Saveta Evrope, pa pod određenim uslovima i Evropskom sudu za ljudska prava, kako bi njegovo pravo koje je data država prekršila bilo zaštićeno, a ono samo dobilo odgovarajuću reparaciju.”⁵ Kasnije je Vijeće Evrope dopunilo Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda ostalim tekstovima kao što su: Evropska socijalna povelja i Evropska konvencija o sprječavanju mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretiranja ili kažnjavanja.

Sedamdesetih godina dolazi do eksplicitnog uvođenja ljudskih prava u spoljnu politiku i značajnog porasta broja i opsega djelovanja nevladinih organizacija za ljudska prava u čijem fokusu su aktivnosti odbrane žrtava kršenja ljudskih prava, objavljivanje kršenja ljudskih prava i lobiranje za promjenu prakse država i međunarodnih organizacija.

U domenu ljudskih prava, tokom osamdesetih godina, istaknute su multilateralne, bilateralne i nevladine aktivnosti, te dalji razvoj i institucionalizacija.

Devedesete godine karakterišu kontinuitet i promjene u posthladnoratovskom periodu.

Na rastuću snagu ideje međunarodnih ljudskih prava ukazuje i donošenje same odluke o potrebi održavanja Svjetske konferencije o ljudskim pravima.

Ipak, zaštita ljudskih prava na međunarodnom planu, s obzirom na to da se provodi na način i u skladu sa pristankom države članice, može biti ostvarena posrednim putem: dovođenjem države u situaciju da promijeni postojeću praksu pod političkim pritiscima sadržanim u ocjeni podnesenih izvještaja, traženju pojašnjenja, dodatnih informacija, upoređivanjem i ispitivanjem podataka o kršenjima ljudskih prava dobivenih iz drugih izvora i animiranjem međunarodne javnosti.⁶

Međunarodni odnosi zasnovani su na zakonskoj fikciji o isključivoj jurisdikciji države nad svojom teritorijem, stanovnicima, bogatstvima i relevantnim dešavanjima i većina osnovnih međunarodnih normi, pravila i prakse polazi od premise suverenosti i formalne jednakosti suverenih država.

U modernoj demokratskoj državi suverenitet koji se izražava kroz samostalni pravni poredak države, prije svega kroz ustav, važećim normama međunarodnog prava posebno u segmentu ljudskih prava, koje se odnose na sve države jednako i gdje je princip suverene jednakosti država predviđen i u Povelji UN-a, u suštini ostaje nedirnut.

Moderni međunarodni sistem često neosnovano datiran u 1648. godinu kada je Vestfalskim sporazumom okončan tridesetogodišnji rat, zasnovan je na suverenitetu država što je imalo za neposrednu posljedicu odsustvo ljudskih

5 Obradović, Konstantin, Pravna država i ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, www.management.org.you/obradov2.php, str. 6.

6 Vidjeti šire: Bakšić-Muftić, Jasna, Sistem ljudskih prava, Sarajevo, 2002., str. 277.

prava iz prva tri vijeka savremenih međunarodnih odnosa.

Upravo slabost sistema međunarodne zaštite ljudskih prava jeste ograničenost svake ozbiljnije intervencije međunarodnih organa u pogledu zaštite ljudskih prava suverenitetom države, pa je put zaštite u principu moguć stvaranjem političkog pritiska koji je sadržan u ocjeni podnesenih izvještaja.

Suverenost države je još uvijek čvrsta i legitimna. Znatno je ograničena ustavnim, odredbama i načelima međunarodnog prava, prava ljudskih prava i poštovanjem unaprijeđenja civilnog društva. Međutim, zemlje koje se nađu na meti pritiska međunarodnih ljudskih prava i dalje se pozivaju na državni suverenitet. Bitno je i ohrabrujuće naglasiti da danas većina zemalja prihvata da su ljudska prava legitimna briga ne samo države, nego i drugih država i međunarodnih organizacija.

Reći da postoji opšta prihvaćenost osnovnih principa ljudskih prava na državnom i međunarodnom nivou ne podrazumijeva i istovjetnost shvatanja o njihovoj prirodi i obimu primjene. Još su i danas prisutna teorijska razilaženja o porijeklu, opravdanosti, značaju i načinu primjene pojedinih ljudskih prava.

Međunarodna ljudska prava danas se prihvataju ne samo kao tema o kojoj se jako često raspravlja u velikom broju zemalja, nego i kao uobičajen dio međunarodnih odnosa.

3. Unaprijeđenje prava i statusa žena u međunarodnom pravu ljudskih prava, sa fokusom na zabranu diskriminacije i ravnopravnost spolova

Princip ravnopravnosti i zabrane diskriminacije je od suštinske važnosti u međunarodnom i domaćem pravu. Diskriminacija predstavlja nedopušteno pravljenje razlike ili nejednako postupanje fizičkog ili pravnog lica prema pojedincu ili grupi ljudi zbog nekog ličnog svojstva, kao što je npr. i pol. Zabrana posredne diskriminacije prekršena je kada se osobe koje se nalaze u bitno različitom položaju tretiraju na isti način. Pojavljuje se kao posljedica na prvi pogled neutralne odredbe, postupka ili kriterijuma koji se primjenjuje podjednako na muškarce i žene, ali je njen rezultat favorizovanje jedne grupe u odnosu na drugu. Pravljenje razlike između muškaraca i žena ne predstavlja uvijek samo po sebi diskriminaciju. Diskriminatornim se smatra samo ono razlikovanje koje nema razumno opravdanje s obzirom na cilj i posljedice postupka ili kod koga ne postoji srazmjera između upotrebljenih sredstava i cilja koji se želi postići (*načelo proporcionalnosti*). Međutim, često dolazi do zloupotrebe ovih stanja pa se diskriminacija prema ženama javlja u svom pravom obliku bilo direktno ili posredno. Sistematska diskriminacija je posljedica raznorodnih faktora i prakse institucija koji zajedno dovode do diskriminacije neke od zaštićenih grupa.⁷

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri.

⁷ Vidjeti više: Zorić, J., Dičić, N., Petković, N., Radna prava žena u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 2018., str. 14. i 15.

Diskriminacija je uslovljena ne samo stepenom demokratskog razvoja samog društva, već i mjerama koje se poduzimaju u cilju spriječavanja i sankcionisanja diskriminatornih ponašanja te je stoga uspostavljanje funkcionalnog i primjerenog pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije, kao i implementacija tog pravnog okvira smatra najvažnijim korakom u cilju suzbijanja ove izrazito negativne i štetne društvene pojave. Poseban dodatni podstrek u borbi protiv diskriminacije u jednom društvu čine preventivne mjere, odnosno konstantna edukacija u cilju uklanjanja predrasuda i stereotipa koje pojedinci stvaraju pod utjecajem okoline.

U međunarodnim konvencijama koje sadrže zabranu diskriminacije zajednički osnovi diskriminacije su spol, rasa i religija, te u određenom obimu jezik.“

Postojeći međunarodni evropski i instrumenti Ujedinjenih nacija, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata koji pravno uređuju ovo pitanje.⁸

8 Najznačajniji dokumenti koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova su: Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1966), Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966), Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena - CEDAW (1979), Opća preporuka 19 UN-ovog Komiteta za suzbijanje svih oblika diskriminacije nad ženama (1992), Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1969), Konvencija o pravima djeteta (1989), Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama - DEVAW (1993), Pekinška deklaracija s Platformom za akciju (1995), Milenijumski razvojni ciljevi (1990-2015)/Milenijumska deklaracija UN-a (2000), Program za održivi razvoj do 2030. godine (Sustainable Development Goals - SDG), Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (UN, 2006), Rezolucija UN-a 1325 Žene, mir i sigurnost (2000), Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) i dodatni protokoli, Evropska socijalna povelja (1961, 1966), Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog izrabljivanja i seksualnog zlostavljanja (2007), Konvencija Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i porodičnog nasilja (CAHVIO, Istanbul, 2011), Evropska konvencija za prevenciju torture, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Deklaracija o ravnopravnosti žena i muškaraca Vijeća Evrope (1988), Preporuke Vijeća Evrope iz oblasti ravnopravnosti žena i muškaraca, Konvencija o zabrani trgovine ljudima i iskorištavanju prostitucije drugih, 1949., Konvencija o političkim pravima žena, 1952., Konvencija o državljanstvu (statusu) udatih žena, 1957., Konvencija o pristanku na brak, minimalnoj dobi za brak i registriranju brakova, 1962. Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena – CEDAW, 1979. sa Opcionim protokolom, 1991. Konvencija o pravima djeteta, 1989., EU Gender Roadmap 2006-2010, Preporuka Rec 2002/05 o zaštiti od nasilja nad ženama, Preporuka Vijeća Evrope (2007) 17 o standardima i mehanizmima ravnopravnosti spolova, Direktiva Vijeća 2000/43/EZ od 29.6.2000. godine o primjeni načela jednakog postupanja prema osobama neovisno o rasnom ili etničkom porijeklu, Direktiva Vijeća 2000/78/EZ od 27.11.2000. godine o općem okviru za jednako postupanje pri zapošljavanju i odabiru zvanja, Direktiva Vijeća EU 75/117/EC od 10 februara 1975. o usklađivanju zakona država članica u pogledu principa jednake plaće za žene i muškarce, Direktiva Vijeća EU 2004/113/EC od 1. decembra 2004, kojom se primjenjuje princip jednakog postupanja prema ženama i muškarcima u pristupu i dobivanju dobara i usluga, Direktiva Vijeća EU 97/80/EC od 15. decembra 1997. o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije po osnovu spola, Direktiva o socijalnom osiguranju (o progresivnoj primjeni principa jednakog tretmana za muškarce i žene o pitanjima socijalnog osiguranja) – 1979. (79/7/EEC – OJ L 6), Direktiva o zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti – 1986 (86/378/EEC – OJ L 225), Direktiva o samozapošljavanju (o primjeni principa jednakog tretmana muškaraca i žena angažiranih u nekoj aktivnosti, uključujući poljoprivredu, u svojstvu samozaposlene

Rodno zasnovano nasilje je kršenje ljudskih prava žena i oblik diskriminacije nad ženama, te predstavlja istovremeno uzrok i posljedicu nejednakih odnosa moći među muškarcima i ženama. Nasilje nad ženama je bilo kakav akt nasilja koje se temelji na rodu i spolu, a koji kao posljedicu ima, ili je vjerojatno da će imati, fizičku, seksualnu ili psihološku štetu ili patnju žena, uključujući prijetnje takvim radnjama, prisilu ili samovoljno lišavanje slobode, bilo u javnom ili privatnom životu (*Deklaracija Ujedinjenih nacija o uklanjanju nasilja nad ženama* – DEVAW, 1993).

Izraz “rodno zasnovano nasilje” se često koristi naizmjenice s pojmom “nasilje nad ženama”. Termin se, također, koristi da se ukaže na dimenzije u okviru kojih se događa nasilje nad ženama: podređen status žena (ekonomski i društveni) čini ih osjetljivijima na nasilje i “doprinosi atmosferi u kojoj se prihvaća, opravdava, pa čak i očekuje nasilje nad ženama”.⁹

Rodno zasnovano nasilje je oblik diskriminacije kojim se ozbiljno ugrožava sposobnost žene da uživa u pravima i slobodama na bazi jednakosti s muškarcima, prema UN Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW), Opća preporuka broj 19. o nasilju nad ženama, član 1.

U ovoj oblasti upravo je Opća preporuka broj 19., iz 1992. godine, bila ključna referenca i alat za zagovaranje za sisteme i organizacije koje se bave pitanjima diskriminacije i nasilja nad ženama. Uzimajući u obzir razvoj događaja u posljednjih 25 godina, Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW Komitet) je razmatrao efekte primjene Konvencije i izdatih preporuka. Slijedom

osobe i u zaštiti samozaposlenih žena tokom trudnoće i materinstva) – 1986. (86/613/EEC – OJ L 359), Direktiva o zaposlenim trudnicama (o uvođenju mjera za podsticanje poboljšanja sigurnosti i zdravlja na poslu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja) – 1992. (92/85/EEC – OJ L 348), Direktiva o roditeljskom odsustvu – 1996. (96/34/EC – OJ L 145), Preporuka R(856), br. 4, Komiteta ministara državama članicama o nasilju u porodici, Preporuka R(90), br. 4, Komiteta ministara državama članicama o eliminaciji seksizma u jeziku, Preporuka R(91), br. 11, Komiteta ministara državama članicama u vezi sa seksualnim iskorištavanjem, pornografijom, kao i prostitucijom i trgovinom djecom i omladinom, Preporuka R(96), br. 5, Komiteta ministara državama članicama o usklađivanju poslovnog i porodičnog života, Preporuka R(98), br. 14, Komiteta ministara državama članicama o integriranju rodnog aspekta u javnu politiku, Preporuka R(2000), br. 11, Komiteta ministara državama članicama o mjerama za sprečavanje trgovine ljudima u svrhu seksualnog eksploatiranja, Preporuka R(2002), br. 5, Komiteta ministara državama članicama o zaštiti žena od nasilja, Preporuka R(2003), br. 3, Komiteta ministara državama članicama o balansiranoj učešću žena i muškaraca u političkom i javnom odlučivanju, Preporuka R(2007), br. 17, Komiteta ministara državama članicama o standardima i mehanizmima za gender ravnopravnost, Preporuka R(2007), br. 13, Komiteta ministara državama članicama o gender mainstreamingu u obrazovanju, EU Povelja osnovnih prava, iz 2000. godine, koja potvrđuje zabranu diskriminacije i obavezu osiguranja ravnopravnosti muškaraca i žena u svim oblastima, Konvencije Međunarodne organizacije rada UN-a (MOR): Konvencija 45 o zapošljavanju žena na podzemnim radovima u rudnicima svih kategorija (1935.) Konvencija 89 o radu žena u industriji (revidirana 1948.), Konvencija 100 o jednakom nagrađivanju muške i ženske radne snage za rad jednake vrijednosti (1951.) , Konvencija 103 o zaštiti materinstva (revidirana 1952.) , Konvencija 111 o diskriminaciji u pogledu zapošljavanja i zanimanja (1958.), Konvencija 156 o jednakim mogućnostima i tretmanu za radnike i radnice - radnici sa porodičnim obavezama (1981.).

⁹ Heise, L. et al., “*Ending Violence Against Women*,” Population Reports XXVII, no. 4, series L, no. 11 (1999), as cited in Myra Betron and Elizabeth Doggett, *Linking Gender-Based Violence Research to Practice in East, Central and Southern Africa: A Review of Risk Factors and Promising Interventions*, Washington, DC: USAID, 2006

analiza, CEDAW Komitet je u julu 2017. godine usvojio novu Generalnu preporuku, koja se nastavlja na prethodni ključni dokument Opće preporuke broj 19.

Nova Opća preporuka broj 35 (GR 35) potvrđuje posvećenost UN-a svijetu bez nasilja za sve žene i djevojke. Tako GR 35 definira „rodno zasnovano nasilje“ kao socijalni problem, koji zahtijeva sveobuhvatne odgovore i „jedno od osnovnih društvenih, političkih i ekonomskih sredstava kojima se podstiče podređeni položaj žena u odnosu na muškarce i njihove stereotipne uloge“. Nasilje nad ženama je „kritična prepreka za postizanje suštinske jednakosti između žena i muškaraca i kršenje ženskih ljudskih prava“. Ona se manifestuje u beskonačnosti višestrukih, međusobno povezanih i ponavljanih oblika, uključujući kršenje ženskog seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, podržanih od strane mnogobrojnih faktora, među kojima su i ideologija muškog prava i privilegija nad ženama.

GR 35 prepoznaje i nove oblike nasilja nad ženama i djevojčicama, redefinirane kroz „tehnološki-vođenu“ sredinu, kao što su savremeni oblici nasilja koji se javljaju na internetu i digitalnim prostorima“.

Rodno zasnovano nasilje je strukturni problem koji je duboko ukorijenjen u nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena. Takvo nasilje je ovjekovječeno štetnim društvenim i kulturnim očekivanjima o rodnim ulogama koje se obično povezuju s činjenicom da je osoba žena ili muškarac, djevojčica ili dječak. Djeluje kao mehanizam za ostvarivanje i održavanje rodne nejednakosti. Žene i djevojke koje su izložene nasilju primaju poruku da su one manje vrijedne od drugih, te da nemaju kontrolu nad svojim životima i tijelima. To ima direktne posljedice na njihovo zdravlje, zapošljavanje i učešće u društvenom i političkom životu.¹⁰

Nasilje u porodici predstavlja još jednu oblast u kojoj se Evropski sud za ljudska prava bavio diskriminacijom po osnovu spola.

Porodično nasilje (nasilje u porodici) označava svako djelo fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja do kojeg dođe u porodici ili domaćinstvu, odnosno između bivših ili sadašnjih supružnika odnosno partnera, neovisno od toga da li počinitelj dijeli ili je dijelio isto domaćinstvo sa žrtvom.¹¹

Primjeri djela rodno zasnovanog nasilja dokumentirani u Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji¹²

10 *Jačanje odgovora zdravstvenog sistema na rodno zasnovano nasilje u Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji*, Resursni paket, UNFPA-WAVE, prevod na BHS jezike, 2014, str. 17. i 18.

11 Član 3b, Vijeće Evrope: Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Istanbul, 2011.

12 Tabela daje pregled primjera rodno zasnovanog nasilja koje je dokumentirano u EECA regiji. Ovdje nisu uključena nasilja u porodici i nasilja intimnog partnera u svojim nekoliko oblika, koji su pokriveni različitim nacionalnim studijama o rasprostranjenosti. Ova tabela nije konačna; niti implicira da su određeni oblici uobičajeni samo u EECA regiji i/ili samo u zemljama koje su navedene kao primjeri. (Jačanje odgovora zdravstvenog sistema na rodno zasnovano nasilje u Istočnoj Evropi i Centralnoj Aziji, Resursni paket, UNFPA-WAVE, prevod na BHS jezike, 2014.)

Oblik nasilja	Definicija	Primjeri zemalja
Otmica mladenke i drugi oblici prisilnog braka	Otmica mladenke je čin uzimanja žene ili djevojke protiv njene volje putem prevare ili sile i upotrebom fizičke ili psihičke prisile kako bi je se natjeralo da se uda za jednog od njenih otmičara (HRW 2006). Prisilni brak je zajednica dviju osoba od kojih barem jedna nije dala svoj puni i slobodni pristanak na brak (VE PA 2005).	Kazahstan, Kirgistan, Turska
Rani brak/dječji brak	Dječji brak je zajednica dviju osoba od kojih je barem jedna od njih mlađa od 18 godina starosti (VE PA 2005).	Zapaženo u većini zemalja regije
Pristrasan odabir spola u korist muške djece	Izbor spola se može desiti prije nego što se utvrdi trudnoća, tokom trudnoće kroz prenatalno otkrivanje spola i selektivnog pobačaja ili nakon rođenja djeteta kroz čedomorstvo ili zanemarivanje djeteta (OHCHR /UNFPA/UNICEF/UN Women/SZO 2011).	Albanija Armenija Azerbejdžan Gruzija
Zlostavljanje i mučenje u pritvoru	Nasilje počinjeno nad ženama u pritvorskim jedinicama (npr. policijskim stanicama, zatvorima, imigracijskim centrima). Oblici takvog nasilja nad ženama u pritvoru su: seksualno nasilje, uključujući i silovanje; neprimjereno posmatranje tokom tuširanja ili presvlačenja; intimna pretraga (<i>eng. strip search</i>) provedena od strane ili u prisustvu muškaraca; i verbalno seksualno uznemiravanje, ili zahtjevi za seksualne činovne u zamjenu za povlastice, robu ili osnovne životne potrepštine (Generalni sekretar UN 2006). Nadalje, sigurnosne snage mogu koristiti zlostavljanja, vansudsko izvršenje, mučenja, silovanja ili seksualno zlostavljanje u pritvoru kako bi natjerali žene da otkriju gdje se nalaze muških rođaci ili za „priznanje“ zločina (Specijalni izvjestitelj UN VAW 2006).	Zapaženo u većini zemalja regije
Ubistva iz časti	Praksa u kojoj žene i djevojke osumnjičene za ukaljanu čast njihove porodice zbog ponašanja mogu biti ubijene od strane brata, oca, strica ili drugog rođaka koji na taj način vraćaju čast. Ubistva iz časti se izvršavaju u slučajevima silovanja, nevjere, flerta ili bilo kojeg drugog slučaja koji se percipira kao kaljanje porodične časti, a ženu tada ubija muški rođak kako bi vratio ukaljano ime porodice u zajednici. Samo i navod o povredi se smatra dovoljnim da ukalja čast muškarca ili porodice, te je stoga dovoljno da opravda ubistvo žene. Muškarci koji počine takva ubistva obično prolaze nekažnjeno ili dobiju umanjene kazne (UN Women Centar za virtuelno znanje).	Albanija Turska
Seksualno uznemiravanje na radnom mjestu	Uznemiravanje osobe zbog njenog ili njegovog spola, kao i nepoželjno seksualno udvaranje ili drugi vid sudjelovanja u seksističkim praksama koje uzrokuju gubitak prihoda žrtava, duševnu bol i sl. (UN Women Centar za virtuelno znanje).	Zapaženo u većini zemalja regije

Seksualno nasilje kao oružje rata	Seksualno nasilje koje se koristi ili naručuje kao taktika rata kako bi namjerno ciljali na civile ili kao dio rasprostranjenog ili sistemskog napada na civilno stanovništvo (Vijeće sigurnosti 2008).	Zapaženo u većini zemalja regije
Samoubistva počinjena nakon iskustava nasilja u porodici; samoubistvo potaknuto od članova porodice	Samoubistva koja žene počine kako bi pobjegle od nasilja i ugnjetavanja, ponekad potaknute pritiskom članova porodice u cilju poštivanja „propisnog” ili „časnog” ponašanja. U nekim slučajevima, zabilježeni slučajevi samoubistva mogu biti prikrivena ubistva (Specijalni izvjestitelj UN VAW 2007).	Zapaženo u većini zemalja regije
Trgovina ženama	Zapošljavanje, prevoz, transfer, skrivanje ili prijem žena, pomoću prijetnje ili upotrebe sile ili drugih oblika prisile, otmice, prijevare, obmane, zloupotrebe ovlasti ili položaja bespomoćnosti ili davanje ili primanje uplata ili koristi kako bi se postigla pridobivanje osobe za kontrolu nad ženom, u svrhu iskorištavanja. Iskorištavanje uključuje, u najmanju ruku, iskorištavanje prostitucije drugih ili drugi oblici seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili usluga, ropstvo ili prakse slične ropstvu, podčinjavanje ili odstranjivanje organa (UN 2000).	Zapaženo u većini zemalja regije
Nasilje i uznemiravanje počinjeno protiv seksualnih radnica	Primjena uznemiravanja ili nasilja, bilo psihičkog, fizičkog, seksualnog ili ekonomskog, protiv prodavateljica seksualnih usluga. Seksualno nasilje, također, može uključivati prisiljavanje na spolni odnos bez korištenja kondoma (PROI 2011).	Zapaženo u većini zemalja regije

Prevenција i ukidanje nasilja nad ženama bitne su komponente zaštite potpunog ostvarivanja ljudskih prava žena i preduvjet su za ostvarivanje ravnopravnosti spolova.

Važno je imati na umu, međutim, da su i muškarci i dječaci također žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što je silovanje ili seksualno zlostavljanje dječaka. Rodne uloge također doprinose činjenici da muškarci i dječaci ne samo osjećaju pritisak od svojih muških vršnjaka da izraze svoju muškost kroz nasilje nad ženama nego isto nasilje vrše i nad drugim dječacima i/ili muškarcima.

Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, sa težištem na osnovnim pitanjima: definicija i oblici diskriminacije, obaveza države da eliminiše diskriminaciju, razvoj i emancipacija žena, ubrzanje ostvarivanja ravnopravnosti polova, uloge polova i stereotipi, normira diskriminaciju kao pravno ili fizičko, neposredno ili posredno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje čiji se cilj ili posljedica ogleda u otežavanju, ugrožavanju, onemogućavanju ili negiranju priznavanja, uživanja ili ostvarivanja ljudskih prava zbog pripadnosti određenom polu.

Diskriminacija u čijoj osnovi leži pripadnost određenom polu, pored pola uključuje još i bračni status, porodični status, trudnoću i materinstvo, roditeljstvo i polnu orijentaciju.

Konvencija eksplicitno navodi svaku od navedenih osnova diskriminacije, a u širem smislu sve smatra diskriminacijom s obzirom na pripadnost određenom polu. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena kao svoje najvažnije ciljeve vezane za razvoj i emancipaciju žena (član 3) definiše: prvo, garantovanje i ostvarivanje ravnopravnost žena i muškaraca u mogućnostima da uživaju ljudska prava; drugo, garantovanje osnovnih ljudskih prava žena kao preduslov emancipacije žena i treće, obavezu države da vodi politiku u tom cilju.¹³

13 Ravnopravnost polova u političkom i javnom životu (član 7) zahtjeva eliminisanje diskriminacije žena koja je u ovoj oblasti evidentna. To je obaveza države koja je dužna da garantuje jednaka prava kao i da izgradi i obezbjedi jednake uslove i stvori jednake mogućnosti (ne samo normativne već i faktičke) za reprezentovanje žena i muškarca u političkim institucijama, administrativnim i javnim službama kao i da omogući aktivno učešće žena u kreiranju politike i odlučivanju o svim društvenim pitanjima. Konvencija utvrđuje obavezu države da preduzima mjere (uključujući i zakonodavstvo) za sprječavanje trgovine ženama, eksploatacije i prostitucije (član 6).

Konvencija garantuje pravo žena na obrazovanje i jednaku dostupnost ovog prava za žene i muškarce (član 10). Jednaki uslovi obrazovanja uključuju sve nivoe obrazovanja i sve vrste zanimanja (obrazovni profili). Jednake mogućnosti pristupa obrazovanju pretpostavljaju i uključuju pristup istim nastavnim planovima, programima i ispitima, istim školama i opremi kao i nastavno osoblje sa kvalifikacijama istog standarda. Princip jednakih mogućnosti u domenu obrazovanja odnosi se i na jednake uslove korišćenja stipendija i plaćenog školovanja; pristup programima kontinuiranog obrazovanja kao i specifičnim obrazovnim informacijama (npr. zdravlje, porodica i planiranje porodice); učešće u sportu i fizičkom obrazovanju.

U nesumnjivo najvažnijoj oblasti – zapošljavanju, Konvencija (član 11) garantuje određena prava žena i definiše obaveze države na ovom području kako bi se omogućilo efektivno korišćenje ovih prava. Među pravima u oblasti zapošljavanja garantuju se pravo na rad kao neotuđivo pravo, jednaki uslovi zapošljavanja za žene i muškarce; sloboda izbora profesije i zaposlenja; pravo na unapređenje na poslu, jednake mogućnosti za napredovanje na poslu, sigurnost i sve beneficije vezane za uslove rada, pravo na obuku i dokvalifikaciju, pripravnički staž kao i pravo na jednake mogućnosti za stručno usavršavanje, jednaka naknada za rad jednake vrednosti, jednake beneficije i tretman za jednak rad; ravnopravan tretman za procenu kvaliteta rada, socijalno osiguriranje za slučaj starosti, nezaposlenosti, bolesti, invaliditeta; pravo na zaštitu zdravlja koje pretpostavlja bezbjednost radnih uslova i čuvanje reproduktivne funkcije i dr. U domenu zdravstvene i socijalne zaštite (članovi 12 i 13) akcenat je na obavezama države - da eliminiše diskriminaciju žena u oblasti zdravstvene zaštite preduzimanjem posebnih mjera koje će doprinjeti efektivnom ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu, ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama, posebno onim u vezi sa planiranjem porodice, posebne zdravstvene usluge koje se odnose na trudnoću, porođaj, postporođajni period kao i besplatne usluge tamo gde je neophodno.

U domenu socijalne zaštite obaveza je države da eliminiše diskriminaciju žena, stvori jednake mogućnosti i postavi jednake uslove ostvarivanja prava na porodične beneficije, prava na bankarske pozajmice, hipoteke i finansijske kredite, prava na učešće u rekreativnim aktivnostima, sportu i svim vidovima kulturnog života. Zbog izuzetno teškog položaja seoskih žena Konvencija (član 14) posvećuje ovom problemu posebnu pažnju. Konvencija garantuje posebna prava seoskih žena i stavlja akcenat na definisanje obaveza države da preduzima mjere za poboljšanje položaja seoskih žena.

Konvencija garantuje: pravo žena da učestvuju u razradi i primeni planova razvoja, pristup zdravstvenim ustanovama, savjetovalištim i službama za planiranje porodice, pravo na obrazovanje, osposobljavanje, opismenjavanje i tehničku osposobljenost, prava u oblasti ekonomije i zapošljavanja, zadrugarstvo, grupe za samopomoć, pristup kreditima i poreskim olakšicama, pravo na odgovarajuće uslove života i stanovanja, pravo na učešće u svim aktivnostima u zajednici i dr.

Konvencija posebno naglašava nužnost zakonskog garantovanja jednakosti žena i muškaraca pred zakonom.

2006. godine Generalna skupština UN-a usvojila je Temeljna načela¹⁴ i smjernice o pravu na pravni lijek i reparaciju za žrtve teških kršenja međunarodnih ljudskih prava i ozbiljnih povreda međunarodnog humanitarnog prava UN-a. Mada se Temeljna načela ne odnose isključivo na žene žrtve teških kršenja ljudskih prava, njima se daje okvir u kojim se definišu obaveze države – tj. obaveze da se osiguraju u potpunosti dostupni žalbeni mehanizmi za žrtve, cjeloviti pravni lijekovi uključujući naknade, kao i restituciju, te rehabilitaciju, satisfakciju i garancije neponavljanja. Ono što je ovdje bitno naglasiti jeste to da prema međunarodnim pravnim okvirima čak i prepreke za korištenje adekvatnih pravnih sredstava u slučajevima zlostavljanja same po sebi predstavljaju diskriminaciju nad ženama.¹⁵

Značajnu ulogu u pravnoj regulaciji diskriminacije ima i Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda koja pored generalne zabrane diskriminacije u uživanju prava i sloboda predviđenih tom konvencijom, zabranu diskriminacije proširuje i na „uživanje svih prava predviđenih zakonom“.

Član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima normira: Uživanje prava i sloboda predviđenih ovom konvencijom obezbjeđuje se bez diskriminacije po bilo kojem osnovu, kao što su: spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nekom nacionalnom manjinom, imovno stanje, rođenje ili status.

Protokol 12. uz Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda propisuje opću zabranu diskriminacije:

1. Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili drugi status.

2. Nikoga ne smiju diskriminirati javna tijela na bilo kojoj osnovi, kako je i navedeno u stavu 1.

Za razliku od člana 14. Konvencije, on ne zavisi od veze sa drugim materijalnim pravom zajamčenim Konvencijom. Sud je potvrdio da je definicija diskriminacije u ovom Protokolu identična onoj iz člana 14. te da važe ista načela.

Prava vezana za brak i porodicu (član 16) obuhvataju: stupanje u brak na osnovu slobodne volje i uz ličnu saglasnost oba supružnika, slobodu izbora supružnika, određivanje minimalnih godina starosti za stupanje u brak, registrovanje sklopljenih brakova, ista prava za vreme trajanja i prilikom raskida braka, ista roditeljska prava kao i odlučivanje o broju djece i razmaku između njih i njihovom obrazovanju. Ista prava i odgovornosti supružnika garantuju se u pogledu izbora imena i prezimena, izbora zanimanja i profesije kao i prava vlasništva (sticanje, rukovođenje, prodaja, upravljanje), ista starateljska, odnosno šticienička prava i odgovornosti prilikom odlučivanja o usvajanju dece uz stavljanje interesa djece na prvo mjesto.

¹⁴ Rezolucija br. 60/147 (2006).

¹⁵ Kako da prava postanu realnost – Nasilje nad ženama u oružanom sukobu, str. 17. Amnesty International, 2004.

Formulacija člana 14 ukazuje na to da je on ograničen na diskriminaciju koju neko doživi u vezi sa nekim drugim materijalnim pravom zajemčenim Konvencijom.

To znači da se podnosilac predstavke ne može na njega pozvati i tvrditi da je žrtva diskriminacije kao povrede same po sebi, već da on mora biti vezan za neko drugo zaštićeno pravo.

Unaprjeđenje ravnopravnosti spolova danas jedan od glavnih ciljeva država članica Vijeća Evrope. Spol danas spada u zaštićene osnove od centralnog značaja u okviru zabrane diskriminacije prema Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Evropski sud za ljudska prava je ovo prvi put jasno izrekao u predmetu *Abdulaziz, Cabales and Balkandali protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁶ u kojem je nekoliko ljudi osporavalo imigraciona pravila Velike Britanije, po kojima je muškarcima bilo lakše da dovedu svoje supruge u Veliku Britaniju nego ženama da dovedu svoje muževe. Sud je utvrdio povredu člana 14. u vezi sa članom 8. i zauzeo stav da moraju postojati izuzetno značajni razlozi kako bi se mogla opravdati razlika u postupanju koja je isključivo ili u odlučujućoj mjeri zasnovana na spolu. "Praktični značaj ovakvog naglašenog razumijevanja spola kao zaštićenog osnova ogleda se u tome da je za države izuzetno teško opravdati diskriminaciju na osnovu spola. ESLJP smatra da bi država za to morala navesti razloge od velike težine."¹⁷

16 Evropski sud za ljudska prava, *Abdulaziz, Cabales i Balkandali protiv Ujedinjenog kraljevstva*, presuda izrečena 1985. godine, par. 74 i dalje.

17 Ibid., par. 78., Meškić, Z., „Diskriminacija i zaštićeni osnovi u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava – trend proširivanja i produbljivanja zaštite“ u „Evropski sud za ljudska prava i zaštita od diskriminacije - Jurisprudencija i evolucija standarda“, Analitika – Centar za društvena istraživanja, Sarajevo, 2018., str. 28.

U jednom predmetu koji se odnosio na pitanje da li davanje naknade za porodijsko odsustvo samo majkama, a ne i očevima, predstavlja diskriminaciju, Sud je utvrdio da država ima široko polje slobodne procjene, s obzirom na odsustvo zajedničkih standarda o porodijskom odsustvu širom Vijeća Evrope, iako je razlika u postupanju bila zasnovana na spolu. Sud je stoga zaključio da nije prekršen član 14. u vezi sa članom 8. Sličnu je odluku donio i u presudi u predmetu o mogućoj povredi člana 14. u vezi sa članom 1. Protokola br. 1 (pravo na uživanje imovine) zbog različitih starosnih granica za penzionisanje muškaraca i žena.

Međutim, noviji razvoj događaja svjedoči u prilog evoluciji zajedničkih standarda u analizi diskriminacije koju je Sud nedavno sproveo u vezi sa pritužbom jednog podnosioca predstavke. Ovom podnosiocu predstavke, pripadniku ruske vojske, nije odobreno roditeljsko odsustvo zato što se ono odobrava samo pripadnicama vojske. Iako je Sud potvrdio da države imaju široko polje slobodne procjene u oblasti nacionalne bezbjednosti i prihvatio da prava pripadnika vojske mogu biti ograničena u većoj mjeri od prava običnih civila, činjenica da podnosilac predstavke u ovom predmetu nije posjedovao posebne vještine neophodne za propisno funkcionisanje vojske i zaštitu nacionalne bezbjednosti navela je Sud da zaključi da je diskriminacija neopravdana, te da utvrdi povredu člana 8. u vezi sa članom 14. Veliko vijeće je u svojoj presudi ponovilo da pozivanje na tradiciju, opšte pretpostavke i preovlađujuće društvene stavove u određenoj zemlji (na primjer, na tradiciju koja proističe iz tradicionalne podjele uloga spolova u porodici) ne predstavljaju dovoljno opravdanje za različito postupanje po osnovu spola.

Žena koja je spriječena da javno govori zbog svog spola, dakle, može da tvrdi ne samo da joj je povrijeđeno pravo na slobodu govora iz člana 10. već i njeno pravo na zaštitu od diskriminacije iz člana 14. u vezi sa članom 10. Međutim, žena koja je spriječena da se zaposli kao profesor u srednjoj školi ne može tvrditi da je u njenom slučaju prekršen član 14. jer Konvencija ne jemči pravo na zaposlenje

Sud je taj stav potvrđivao i u svojim kasnijim odlukama.¹⁸ Nepostojanje zajedničkih standarda navodi Sud da neko pitanje smatra pitanjem koje potpada pod polje slobodne procjene države.

„Relativno novi standard pred ESLJP predstavlja zabrana nasilja nad ženama kao oblika diskriminacije na osnovu spola. U predmetu *Opuz vs. Turska* ESLJP je okvalificirao dugogodišnje nasilje supruga nad ženom i njenom majkom, koje je na kraju dovelo i do ubistva majke, kao diskriminaciju na osnovu spola.¹⁹ ESLJP je, zbog dugogodišnje pasivnosti državnih organa, uprkos brojnim prijavama, zahtjevima za zaštitu i obavještenjima o prijetnjama smrću, našao i povredu pozitivne obaveze države da zaštiti život žene u ovom slučaju. ESLJP je jednak pravni stav potvrdio i u predmetu *A. v. Hrvatska*, ali je smatrao da aplikant nije podnio dovoljno dokaza da su mjere i praksa koje Hrvatska provodi u pogledu nasilja u porodici diskriminirajuće.“²⁰

U Deklaraciji Vijeća Evrope o jednakosti žena i muškaraca (Istanbul 1997.), rodna ravnopravnost je definisana kao jedan od osnovnih kriterijuma demokratije.

Deklaracija definiše četiri polja iz politike rodne ravnopravnosti, a to su: politički i javni život, ekonomski i profesionalni život, usklađivanje privatnih/porodičnih obaveza sa političkim i profesionalnim životom, promovisanje jednakosti u demokratskom društvu i uloge muškaraca u rodnoj ravnopravnosti.

Princip zabrane diskriminacije, jednakog tretmana i jednakih mogućnosti za žene i muškarce i ravnopravnosti spolova posebno je važan princip u Evropskoj uniji.

Amsterdamski ugovor nalaže obavezu Evropskoj zajednici da promoviše, u svim svojim politikama i aktivnostima, jednakost žena i muškaraca i da se zalaže za eliminisanje svih nejednakosti na osnovu spola. Ovaj Ugovor uvodi koncept korištenja gender mainstreaming-a i uvođenje specijalnih mjera za borbu protiv svih vidova diskriminacije (seksualno uznemiravanje na radnom mjestu i van njega, jednakost žena i muškaraca u poslovima zapošljavanja i zanimanja i drugo).

u državnoj službi.

Sud, međutim, široko tumači član 14., smatrajući da je dovoljno da se radi o nekom drugom materijalnom pravu iz Konvencije i da ono ne mora da bude prekršeno da bi on utvrdio povredu člana 14., čime mu daje nezavisniji efekat nego što bi on inače mogao da ima. Na primjer, Sud je utvrdio da se radilo o članu 8. (pravu na porodični i privatni život) u jednom predmetu u kojem je podnositeljica predstavke bila spriječena da umjesto udatog prezimena u zvaničnim ispravama zadrži svoje djevojačko prezime. Sud je zatim razmatrao član 14. u vezi sa članom 8. i utvrdio da razlika u postupanju prema muškarcima (koji su zadržavali svoje prezime) i ženama (koje su bile prinuđene da uzmu prezime svog supruga) očigledno predstavlja diskriminaciju po osnovu spola. Nakon što je to zaključio, Sud je smatrao da nije neophodno da razmatra da li je prekršen i član 8. sam za sebe.

„U pogledu spola kao zaštićenog osnova napravljen je enorman napredak u nivou zaštite zahvaljujući praksi ESLJP-a, naročito ako se uzme u obzir da u prvim nacrtima Konvencije, kao što je to vidljivo iz travaux préparatoires, spol uopće nije spominjan kao jedan od osnova diskriminacije. U tom smislu, treba razumjeti i stav ESLJP-a u novijoj odluci iz 2012. godine, u kojoj se naglašava da današnji napredak u domenu jednakosti spolova u državama članicama Vijeća Evrope ne dozvoljava državama da daju podršku razumijevanju muške uloge kao izvorne, a uloge žena kao sekundarne.“

18 Van Raalte protiv Holandije, presuda izrečena 1997. godine.

19 ESLJP, *Opuz vs. Turska*, 9. 6. 2009, par. 199 i dalje. Isto.

20 Isto.

Amsterdamski ugovor povezan je sa ranije donesenim dokumentima u ovoj oblasti.

Amsterdamski sporazum dodatno sadrži novi, član 13, kojim se Savjet ministara ovlašćuje da, na osnovu odluke donešene jednoglasno, poduzme “odgovarajuće akcije” u borbi protiv diskriminacije po osnovu spola, rasnog i etničkog porijekla, religije ili vjerovanja, onesposobljenja, dobi ili seksualne orijentacije, iako su do sada usvojeni jedino okvir rada i direktiva o rasnoj diskriminaciji, na osnovu općih antidiskriminacijskih odredbi.

Pored primarnog i sekundarnog zakonodavstva, postoji također i sudska praksa Evropske unije koja, zajedno s pet programa i različitim zakonima, ukazuje na to da je ravnopravnost spolova visoko na političkoj agendi Evropske unije.²¹

21 Sud Evropske unije ima važnu ulogu u postizanju i unaprjeđenju ravnopravnosti muškaraca i žena. Među najznačajnijim presudama su :

- presuda u predmetu Defrenne II od 8.4.1976. (predmet 43/75): Sud je uvažio izravni učinak načela jednake plaće za muškarce i žene te presudio da se to načelo ne odnosi samo na postupanje javnih tijela već i na sve ugovore kojima se kolektivno regulira plaćeni rad;
- presuda u predmetu Bilka od 13.5.1986. (predmet C-170/84): Sud je presudio da mjera kojom se zaposlenike s nepunim radnim vremenom isključuje iz strukovnog mirovinskog sustava predstavlja „neizravnu diskriminaciju” te da je u suprotnosti s prijašnjim člankom 119. Ugovora o osnivanju Evropske ekonomsk Zajednice ako je njome pogođen mnogo veći broj žena nego muškaraca, osim ako se može dokazati da se to isključenje temelji na objektivno opravdanim čimbenicima koji nisu povezani ni s kakvom vrstom diskriminacije na temelju spola;
- presuda u predmetu Barber od 17.5.1990. (predmet C-262/88): Sud je odlučio da se sve vrste strukovne mirovine smatraju plaćom u smislu bivšeg članka 119. te se stoga na njih odnosi načelo jednakog postupanja. Sud je presudio da bi muškarci trebali moći ostvarivati svoja prava na mirovinu ili obiteljsku mirovinu istoj dobi kao i njihove kolegice;
- presuda u predmetu Marschall od 11.11.1997. (predmet C-409/95): Sud je proglasio da zakoni Zajednice ne isključuju nacionalno pravilo prema kojem, ako je u nekom sektoru broj žena manji od broja muškaraca, prednost u napredovanju treba dati kandidatkinjama („pozitivna diskriminacija”), pod uvjetom da ta prednost nije zajamčena automatski, da se muškim kandidatima jamči razmatranje napredovanja i da im nije unaprijed onemogućeno prijavljivanje za napredovanje;
- presuda u predmetu Test Achats od 1.3.2011. (predmet C-236/09): Sud je proglasio nevažećim članak 5. stavak 2. Direktive Vijeća 2004/113/EZ jer je u suprotnosti s načelom jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavi robe, odnosno pružanju usluga. U skladu s time, pri određivanju premija i naknada osiguranja i za muškarce i za žene mora se primjenjivati isti sustav aktuarskog izračuna.
- presuda u predmetu Korwina-Mikkea od 31.5. 2018. (predmeti T-770/16 i T-352/17): Sud je donio presudu kojom se poništavaju kazne koje je Europski parlament izrekao zastupniku krajnje desnice u EP-u Januszu Korwinu-Mikkeu uvezi s nizom kontroverznih komentara iznesenih na plenarnoj sjednici. U svojoj je presudi Sud naveo da, iako je sloboda izražavanja temeljno pravo koje se mora zaštititi, u skladu s Poslovníkom Parlamenta institucija može kazniti zastupnike u Europskom parlamentu samo ako njihovi komentari „podrivaju njegove postupke ili su ozbiljna prijetnja društvu, kao što je poticanje na nasilje ili rasnu mržnju”. U tom je kontekstu Poslovnik nedavno izmijenjen. Kodeks primjerenog ponašanja zastupnika u Europskom parlamentu prilikom obnašanja dužnosti Predsjedništvo je donijelo 2. srpnja 2018. kao prilog novom Poslovníku.

4. Unaprijeđenje prava i statusa djece u međunarodnom pravu ljudskih prava

4.1. Međunarodni pravni okvir za zaštitu prava djeteta

Međunarodni propisi koji su od posebnog značaja za zaštitu prava djeteta su:

- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima
- Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima,
- Konvencija o pravima djeteta (UN), kao i Fakultativni protokol iz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji, te Fakultativni protokol o učešću djece u oružanim sukobima (UN Komitet za prava djeteta)
- Općii komentar broj 5 (2003) i Opće mjere za implementaciju Konvencije o pravima djeteta
- Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina
- Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom i Opcioni protokol uz Konvenciju
- Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece
- Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada
- Konvencija o najnižoj dobi za zapošljavanje
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Nacija za maloljetničko pravosuđe iz 1985. godine (tzv. "Pekinška pravila")
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih Nacija za mjere alternativne institucionalnom tretmanu iz 1990.godine (tzv."Tokijska pravila") - Provođenje maloljetničkog pravosuđa
- Rezolucija ekonomskog i socijalnog savjeta Ujedinjenih Nacija 1997/30,
- Preporuke UN Komiteta za prava djeteta 2005.
- Preporuke UN Komiteta za prava djeteta 2012.
- Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama (1950)
- Strategija Savjeta Evrope za prava djeteta (2016-2021)
- Preporuka br.R (87) 20 Savjeta Evrope zemalja članicama o odgovoru društva na maloljetničko prestupništvo usvojena 1987. godine od strane Ministarskog komiteta
- Preporuka (2003)20 Savjeta Evrope zemljama članicama o novim načinima tretiranja maloljetničkog prestupništva i o ulozi maloljetničkog pravosuđa usvojena 2003.godine od strane Ministarskog komiteta
- Izmjenjena Evropska socijalna povelja, Strazbur, 3. maj 1996.
- Evropska povelja o učešću mladih u životu na općinskom i regionalnom nivou.

Najvažnija načela Konvencije o pravima djeteta i ujedno najvažnija prava djeteta²²:

- pravo na život, opstanak i razvoj – ključno pravo za ostvarivanje svih drugih prava, podrazumijevajući i pravo na održanje života i pravo na odgovarajući stanard i zdravstvenu zaštitu;
- pravo na uvažavanje najboljeg interesa djeteta – čija se suština ogleda u mogućnosti da dijete samo utvrdi svoj najbolji interes;
- pravo na nediskriminaciju – sva prava djeteta se primjenjuju na svako dijete;
- pravo na participaciju – dijete ima pravo da učestvuje u odlučivanju o stvarima koje su bitne za njegov život;
- pravo na ime, državljanstvo i očuvanje identiteta – dijete ima pravo na ime od rođenja i na sticanje državljanstva i ukoliko je to moguće da zna i ko su mu roditelji;
- pravo na život s roditeljima – neotuđivo pravo djeteta na život s roditeljima ukoliko postoje mogućnosti za to, izuzev u slučajevima kada se u sprovedenom postupku utvrdi da je odvajanje od roditelja u djetetovom najboljem interesu, ali i tada dijete zadržava pravo na kontakt s njima;
- pravo na slobodno formiranje i izražavanje mišljenja – s tim u vezi i pravo da se njegovo mišljenje uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču;
- pravo na slobodu misli, savjesti i vjeroispovijesti;
- pravo na slobodu udruživanja i slobodu mirnog okupljanja – podrazumijeva pravo da se dijete uključuje i osniva udruženja, pravo da bude član udruženja kao i pravo da ostane izvan svakog udruženja;
- zaštita privatnosti – podrazumijeva i pravo na zaštitu časti i ugleda i ličnu prepisku;
- odgovornost roditelja za podizanje djeteta i obaveza države da zaštiti dijete od svih oblika zlostavljanja – podrazumijeva se donošenje programa prevencije i pomoć žrtvama zlostavljanja, kako fizičkog tako i mentalnog i seksualnog;
- usvojenje i zaštita djece bez roditelja i roditeljskog staranja – obaveza države da obezbijedi posebnu zaštitu djeci bez roditeljskog staranja i to putem usvojenja, smještanja dece u alternativne porodice i druge ustanove;
- pravo djece izbjeglica ili djece koja traže izbjeglički status na posebnu zaštitu – ovo pravo posebno podrazumijeva angažovanost države sa međunarodnim organizacijama koje su specijalizovane za takvu zaštitu i pomoć;
- pravo djece sa smetnjama u razvoju – djeca sa fizičkim i mentalnim smetnjama u razvoju imaju pravo na posebnu njegu, obrazovanje i osposobljavanje za rad koji treba da mu obezbijedi postizanje najvećeg stepena samostalnosti i

²² Vidjeti više: Vučković Šahović Nevena (prir.), Prava deteta i Konvencija o pravima deteta, Beograd 2001.

integracije u društvo i dostojan život;

- pravo djeteta na zdravlje i zdravstvenu zaštitu – države se obavezuju da obezbijede prevenciju, zdravstveno prosvjećivanje i smanjene smrtnosti djece i odojčadi, a majkama se obezbjeđuje zdravstvena zaštita pre i posle porođaja;
- pravo djeteta na socijalnu zaštitu;
- pravo djeteta na životni standard – država obezbjeđuje pomoć roditeljima da ispune obavezu prema djetetu, odgovarajući životni standard za njihov fizički, mentalni, duhovni, moralni i socijalni razvoj;
- pravo djeteta na obrazovanje – država je obavezna da obezbijedi besplatno i obavezno osnovno obrazovanje, a po mogućnosti i srednje obrazovanje u skladu sa sposobnostima djeteta;
- pravo djeteta na slobodno vrijeme, rekreaciju i kulturne aktivnosti;
- pravo djeteta da bude zaštićeno od ekonomskog iskorištavanja;
- pravo djeteta da bude zaštićeno od zloupotrebe štetnih supstanci;
- pravo djeteta na zaštitu od seksualnog iskorištavanja i otmice i trgovine u bilo koju svrhu;
- pravo djeteta na zaštitu od mučenja i lišenja slobode – ovo pravo podrazumijeva zabranu mučenja, okrutnog ponašanja, nezakonitog hapšenja i izricanja smrtno kazne i kazne doživotnog zatvora licima mlađim od 18 godina;
- pravo djece na zaštitu u oružanim sukobima;
- pravo djeteta na posebno maloljetničko pravosuđe.

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila) postavila su standarde maloljetničkog pravosuđa na osnovu kojih su kasnije donijeti mnogi međunarodni dokumenti, među kojima Konvencija o pravima djeteta. Pekinška pravila sadrže smjernice koje obuhvataju cjelokupan postupak prema maloljetnicima, uključujući i pitanje njihovog institucionalnog smještaja. Pravila propisuju da je smještanje maloljetnika u ustanovu uvijek posljednje rješenje koje se provodi u najkraćem mogućem trajanju. Maloljetnicima u ustanovama mora biti obezbijedena zaštita i sva potrebna pomoć: socijalna, obrazovna, vokaljska, psihološka, medicinska i fizička, a koja im može zatrebati s obzirom na njihov spol, dob i osobnost. Maloljetne zatvorenice, shodno ovim pravilima, zahtijevaju posebnu pažnju zbog svojih ličnih potreba i nikako ne smiju dobiti lošiju zaštitu, pomoć, liječenje i osposobljavanje u odnosu na muške prestupnike.

Konvencijom o pravima djeteta preuzeta je obaveza osiguranja prava za svako dijete, kako na njegovom putu odrastanja, tako i u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Države članice trebale bi preduzeti mjere kako nijedno dijete ne bi bilo podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta shodno odredbama ove konvencije obavljat će se u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme.

Konvencija propisuje obavezu da se prema svakom djetetu kojem je oduzeta sloboda postupa ljudski, s poštovanjem urođenog dostojanstva i na način koji uvažava potrebe njegovog uzrasta. Također propisuje da će svako dijete kojem je oduzeta sloboda biti odvojeno od odraslih, osim kada to nije u njegovom interesu, te će mu, osim u izuzetnim okolnostima, biti osigurano održavanje kontakata s porodicom dopisivanjem i posjetama.

Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode (Havanska pravila) skup su minimalnih standarda, prava i procedura kojima se treba rukovoditi u svim slučajevima postupanja prema maloljetnicima koji su lišeni slobode u cilju otklanjanja štetnih efekata lišavanja slobode osiguranjem poštovanja ljudskih prava maloljetnika. Pravila nalažu da lišavanje slobode maloljetnika treba biti provedeno samo u ustanovama koje garantuju osmišljene aktivnosti i programe koji promovišu zdravlje, samopoštovanje i osjećaj odgovornosti maloljetnika, te zatvorenim ustanovama koje su decentralizovane u svrhu omogućavanja pristupa i kontakta s članovima porodice i integracije maloljetnika u zajednicu.

Smjernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice) temelje se na pretpostavci da najefikasniji način smanjivanja broja djece u sukobu sa zakonom podrazumijeva ojačavanje i poboljšanje pomoćnih sistema i sveukupnog kvaliteta života djece od ranog djetinjstva i perioda adolescencije. Smjernice pozivaju na kreiranje sveobuhvatnih planova prevencije maloljetničke delinkvencije na svim nivoima, uključujući porodicu, društvo, vršnjake, školu, medije, stručne ustanove i slično, a s ciljem pozitivnog dječijeg usmjeravanja i razvoja.

Smjernice za postupanje s djecom u sistemu krivičnog pravosuđa iz 1997. godine (Bečke smjernice) zasnivaju se na četiri osnovna principa: nediskriminacije, rodne osjetljivosti, najboljeg interesa djeteta, prava na život, opstanak i razvoj, te poštovanja mišljenja djeteta. Bečke smjernice od država zahtijevaju prevenciju maloljetničkog prestupništva i smanjenje slučajeva smještanja djece u zatvore i u tom cilju pribjegavanju alternativnim modelima postupanja za maloljetne izvršioce krivičnih djela.

Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za alternativne kaznene mjere iz 1990. godine (Tokijska pravila) zalažu se za veće učešće društvene zajednice u postupku izvršenja krivičnih sankcija prema maloljetnicima, promovišu osjećaj odgovornosti maloljetnika prema društvu i pozivaju na preusmjeravanje od formalnog sudskog postupka. Shodno odredbama ovih pravila, pravosudni sistem dužan je obezbijediti širok raspon alternativnih mjera u cilju izbjegavanja zatvorske kazne s jedne strane i zaštite društva s druge strane.

Pravila Ujedinjenih nacija za postupanje sa ženama zatvorenicama i primjenu alternativnih mjera prema ženama prestupnicama (Bankoška pravila) propisuju obavezu zatvorskih uprava da poduzimaju mjere s ciljem zaštite potreba maloljetnih zatvorenica u smislu osiguranja jednakog pristupa obrazovanju i stručnom osposobljavanju kao maloljetnim zatvorenicama muškog spola; pristup starosno i spolno određenim programima i uslugama, kao što su savjetovanja u slučajevima

seksualnog zlostavljanja i nasilja; edukaciju o zdravstvenoj zaštiti žena, te redovan pristup ginekološkim pregledima na sličan način kao za punoljetne zatvorenice.

Evropska zatvorska pravila određuju da se osobe mlađe od 18 godina ne smještaju u zatvore za odrasle, već u ustanove koje su posebno namijenjene za tu svrhu¹⁹. Izuzetno, ukoliko je maloljetnik smješten u zatvor za odrasle, zatvorska uprava dužna je osigurati da, pored službi koje su dostupne svim zatvorenicima, maloljetnim zatvorenicima omogući pristup socijalnoj, psihološkoj i obrazovnoj službi, religioznim i rekreativnim programima i odgovarajućim programima koji su dostupni maloljetnicima u zajednici.

a. Jednak pristup djece pravdi

Jednak pristup djece pravdi odnosi se na pravo na djelotvorne i pravične odgovore na povrede prava, na zaštitu prava, ili na rješavanje sporova u pravičnom i transparentnom postupku u kojem se štiti dostojanstvo djece i promovira njihov razvoj. Naglasak na jednakosti znači da svako dijete, bez obzira na dob, spol, etničku pripadnost, državljanstvo, poteškoće u razvoju, socioekonomsko porijeklo ili bilo koji drugi status, može jednako iskoristiti pravna sredstva i imati zaštitu svojih prava bez diskriminacije. Pravosudni sistemi moraju biti prilagođeni potrebama djece jer samo paušalna primjena općih mjera koje se odnose na odrasle nije dovoljna. Osim toga, nekoj djeci koja se suočavaju s dodatnim izazovima i preprekama potrebne su i posebne mjere i dodatna pomoć da bi uživala ova prava jednako kao i sva druga djeca.²³

Konvencija Ujedinjenih naroda o pravima djeteta (CRC) normira i garantuje prava osoba mlađih od 18 godina, što znači da se prava djevojčica u starosnoj dobi mlađoj od 18 godina ne mogu posmatrati isključivo kroz prizmu općih ljudskih prava i Konvencije CEDAW, već je neophodno uzeti u obzir i Konvenciju o pravima djeteta. Ova konvencija predviđa da se djeci (kako dječacima tako i djevojčicama) između ostalog garantiraju sljedeća prava: pravo na život, pravo da ne bude odvojeno od svojih roditelja, pravo na najviše moguće standarde zdravlja, kao i rehabilitaciju te pravo na adekvatan životni standard, kao i pravo na pomoć, po potrebi. U nastavku rada biti će dat sadržaj o ostvarenju pristupa pravdi za djecu – besplatnoj pravnoj pomoći.

5. Pravo na besplatnu pravnu pomoć kao oblik ostvarivanja jednakog pristupa pravdi i ljudskih prava za sve

Prava žena i djece zagarantovana su brojnim međunarodnim pravnim dokumentima, ustavima i zakonima, a uslovi, način i postupak njihovog ostvarivanja uređeni su odgovarajućima zakonskim i podzakonskim aktima i propisima. Međutim, ostvarivanje različitih prava i interesa žena i djece, i pored pravnog normiranja i predviđene pravne zaštite i institucionalne podrške, znatno ovisi o materijalnim i

²³ Meagan Smith Hrle i Sanja Tošić, Jednak pristup djece pravdi u Bosni i Hercegovini, Sažetak, UNICEF, maj 2015.

finansijskim prilikama i stanju žena i djece, te uopće roditelja djeteta. Uz neophodnost adekvatnog pravnog normiranja i efikasne pravne zaštite i uređenja u oblasti zaštite prava i interesa žena i djece u svim sferama života, te odnosa roditelja i djeteta, posebnu pažnju potrebno je posvetiti i jednom od najvažnijih ljudskih prava - pravu na pristup pravdi, čije ostvarenje ujedno nerijetko predstavlja poteškoću, pa i čest pravni problem, posebno sa aspekta dostupnosti i uživanja prava na besplatnu pravnu pomoć. Stoga će u nastavku biti dat rezimirani prikaz međunarodnog pravnog okvira i standarda u oblasti pristupa pravdi – pružanja besplatne pravne pomoći, sa fokusom na pristup žena i djece pravdi i osvrtom na normativni prikaz u Bosni i Hercegovini.

“Pružanje pravnih savjeta i pomoći, u okviru sistema pravne pomoći, od ključne je važnosti za obaveze i dužnosti koje države u članstvu Vijeća Evrope preuzimaju u vezi sa osiguravanjem prava svakog čovjeka na pošteno i javno suđenje, u razumnom roku, pred nezavisnim i nepristrasnim sudom osnovanim po zakonu prema članu 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima.”²⁴ Komitet ministara Vijeća Evrope također preporučuje državama postepeno primjenjivanje sistema pravne pomoći: na način koji obuhvata sve odgovarajuće osobe, što znači fizičke osobe državljanke bilo koje zemlje-članice i sve druge fizičke osobe s uobičajenim boravištem (npr. glavnim mjestom boravka) na teritoriju države-članice – to uključuje strane osobe i osobe bez državljanstva, kao i osobe bez finansijskih sredstava za plaćanje pravnih savjeta i pomoći²⁵, na način koji obuhvata sve odgovarajuće predmete (tj. socijalne, porezne, građanske, upravne i trgovačke)²⁶, na način da pravne usluge pružaju neovisni advokati koje istodobno treba podsticati na pružanje pravne pomoći osobama u ekonomski lošem položaju uz podršku države i zajednice u cjelini, uključujući nevladine organizacije i advokatske komore, a u skladu s propisanim postupkom (npr. omogućavanjem podnošenja zahtjeva za preispitivanje odluke ako je zahtjev za besplatnu pravnu pomoć odbijen).²⁷ U Evropskoj uniji Poveljom o osnovnim pravima (Nica, 17. decembar 2000.) “reafirmišući, poštujući ovlaštenja i zadatke Zajednice i Unije i princip subsidijarnosti, prava koja proističu, naročito iz ustavnih tradicija i međunarodnih obaveza koje su zajedničke za države članice, iz Ugovora o Evropskoj Uniji, ugovora Zajednice, Evropske Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, društvenih povelja koje je usvojila Zajednica i Vijeće Evrope i iz slučajeva iz sudske prakse Suda pravde Evropskih Zajednica i Evropskog suda za ljudska prava”, u Poglavlju VI – Pravda, članom 47. garantovano je pravo na efikasan pravni lijek i na pravično suđenje, na način da se normira sljedeće: “Svako onaj čija se prava i slobode garantovane propisima Unije krše, ima pravo na efikasnu pravnu zaštitu pred sudovima u skladu sa uslovima koji su predviđeni u ovom članu. Svako ima pravo na pravično i javno suđenje u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom koji je zakonski ustanovljen. Svakom treba pružiti mogućnost

24 Preporuke za modificiranje i unaprjeđenje predloženog Prijedloga Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, Istraživački sektor Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Broj: 03/10-50-3-96-9/10, Istraživanje broj 083, Sarajevo, 25.6.2010., str. 49.

25 Vidjeti Preporuku (93) 1 o djelotvornom pristupu pravdi na osnovu zakona i pravosuđu vrlo siromašnih građana.

26 U skladu s Rezolucijom (78) 8 o pravnoj pomoći i savjetovanju.

27 Vidjeti Preporuku (2000) 21 o slobodi obavljanja odvjetništva.

da bude savjetovan, branjen i zastupan. Onima koji nemaju dovoljno sredstava, mora se učiniti dostupnom pravna pomoć u tolikoj mjeri koja je neophodna da bi im se obezbijedio efikasan pristup pravdi.” Član 48. Povelje – Pretpostavka nevinosti i pravo na odbranu, propisuje da će svaki optuženi biti smatran nevinim dok se u skladu sa zakonom ne dokaže da je kriv te da svakom optuženom mora biti garantovano pravo na odbranu. U svim zemljama Evropske unije uspostavljen je sistem pružanja besplatne pravne pomoći, sa jednakim ciljem svih da se osigura efikasan pristup pravdi građanima pojedine zemlje. Besplatna pravna pomoć predviđena je u nacionalnim zakonodavstvima zemalja članica i u međunarodnim konvencijama na osnovu kojih se prava mogu ostvariti i na teritoriji druge zemlje, ukoliko su ispunjeni specifični uslovi za korištenje besplatne pravne pomoći. Sistemi pravne pomoći u Evropskoj uniji, pod određenim uslovima, omogućavaju: oslobađanje ili pomoć pri plaćanju sudskih troškova u cijelosti ili djelimično, asistenciju advokata koji pruža besplatnu pravnu pomoć prije pokretanja postupka i, ukoliko je to potrebno, zastupanje pred sudom bez naknade ili uz minimalnu naknadu. Dokumenti Vijeća Evrope kojima se normira pitanje pružanja pravne pomoći u EU su i: Rezolucija (76) 5 o pružanju pravne pomoći u građanskim, komercijalnim i administrativnim stvarima, Rezolucija (78) 8 o pružanju pravne pomoći i savjeta, Preporuka (81) 7 Komiteta ministara državama članicama o mjerama koje omogućavaju pristup sudu, Preporuka (84) 5 Komiteta ministara državama članicama o načelima građanskog postupka za unaprijeđenje ostvarivanja pravde, Preporuka (93) 1 Komiteta ministara državama članicama o efektivnom pristupu pravdi za siromašne, Preporuka (2000) 21 o slobodi obavljanja advokature.²⁸ U Evropskoj uniji pravo na pravnu pomoć van zemlje boravišta utvrđeno je Evropskim sporazumom o dostavljanju molbi za pravnu pomoć iz 1977. godine.²⁹ Sve članice Evropske unije, sa izuzetkom Njemačke, potpisnice su Sporazuma, a Bosna i Hercegovina je ratificirala ovaj sporazum, koji je na snazi u našoj zemlji od 31. 5. 2009. godine. Ovaj sporazum normira da svaki pojedinac koji ima boravište na teritoriji jedne od zemalja potpisnica, a koji želi predati zahtjev za pravnu pomoć u građanskim, privrednim ili upravnim postupcima na teritoriji druge države potpisnice može predati zahtjev u zemlji u kojoj boravi, a obaveza je te zemlje da zahtjev proslijedi onoj državi u kojoj se pravo ostvaruje.

Konvencija o međunarodnom pristupu pravdi³⁰ koja je potpisana u Hagu 1980. godine, predviđa dostavu zahtjeva za pravnu pomoć između potpisnica u formi koja je među njima dogovorena, te da državljani i građani s boravištem u zemlji koja je potpisnica Konvencije imaju pravo na pravnu pomoć u drugoj državi potpisnici pod istim uvjetima kao da imaju boravište u toj zemlji. Konvenciju nisu ratificirale sve članice Unije, a Bosna i Hercegovina je preuzela ovu konvenciju 1993. godine.

Sa ciljem poboljšanja pristupa pravdi uspostavom minimalnih zajedničkih pravila koja se odnose na pravnu pomoć, a budući da se pristup sudu smatra osnovnim ljudskim pravom, Evropska komisija je dala prijedlog Direktive za pravnu pomoć koju je usvojilo Vijeće Evrope u januaru 2003.³¹ Odredbe ove direktive primjenjuju

28 http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/cepej/textes/ListeRecRes_en.asp (preuzeto 2.3.2018.)

29 <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/092.htm> (preuzeto 2.3.2018.)

30 <http://www.hcch.net/upload/conventions/txt29en.pdf> 11 (preuzeto 2.3.2018.)

31 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32003L0008:EN:NOT> (preuzeto

se na “cross-border” (prekogranične) građanske postupke, odnosno kada podnosilac zahtjeva za pravnu pomoć ne živi u državi koja jenadležna za odlučivanje u sporu. Direktiva sadrži princip prema kojem lica koja nemaju dovoljno sredstava da ostvaruju svoja prava, imaju pravo na odgovarajuću pravnu pomoć. Stoga Direktiva izričito utvrđuje: usluge koje moraju biti pružane kako bi se pravna pomoć mogla smatrati zadovoljavajućom (pristup savjetima prije pokretanja postupka, pravno zastupanje, oslobađanje ili asistencija s plaćanjem sudskih troškova, uključujući troškove koji su vezani za međunarodnu prirodu spora) i uslove koje podnosilac zahtjeva mora ispuniti u pogledu finansijskih mogućnosti ili prirode spora na osnovu kojih se dodjeljuje pravna pomoć. Direktiva reguliše da pravna pomoći mora biti odobrena, pod određenim uslovima, i licima koja prihvate alternativne metode rješavanja sporova.

Evropska komisija predviđa dvije Direktive za pravnu pomoć: Direktiva 2000/43 (o provođenju načela jednakog postupanja prema svim osobama neovisno o rasnom i etničkom porijeklu) u kojoj se određuje potreba dijaloga između država članica i nevladinih organizacija, odnosno civilnog sektora, kada država zbog nedovoljnih finansijskih i ljudskih kapaciteta nije u mogućnosti zadovoljiti potrebe građana za besplatnom pravnom pomoći³² i

Direktiva 2002/8 (za olakšanje pristupa pravosuđu u međudržavnim sporovima uspostavljanjem minimalnih zajedničkih pravila za pravnu pomoć u takvim sporovima) koja se odnosi na slučajeve u kojima se pravo na besplatnu pravnu pomoć daje stranci koja ima prebivalište u jednoj državi članici, a parnični ili izvršni postupak vodi pred sudom u drugoj državi članici³³. Pored navedenih, i mnogim drugim međunarodnim pravnim dokumentima o ljudskim pravima, koji su inkorporirani u pravni sistem Bosne i Hercegovine, određuju se obaveze pružanja besplatne pravne pomoći od strane državnih organa državljanima, građanima i osobama koja se nađu na njenoj teritoriji (tražioci azila, izbjeglice, lica pod supsidijarnom ili privremenom zaštitom, apatridi, žrtve trgovine ljudima i dr), poput: Konvencije o pravima djeteta iz 1989. godine³⁴ koja promovise pravo na posebnu zaštitu i pomoć države djetetu, kao i mjere koje treba da preduzme vlast radi zaštite djeteta u sudskim i drugim postupcima, Konvencije o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djece (Hag, 25.10.1980. godine)³⁵, Konvencije o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu (Njujork, 20.6.1956. godine)³⁶, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, sa pripadajućim međunarodnim Opcionim protokolima, kojima

2.3.2018.)

32 Council Directive 2000/43 of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin) objavljena u Official Journal of the European Communities, L 180/22 od 19.7.2000. (preuzeto 2.3.2018.)

33 Council Directive 2002/8 of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes) objavljen u Official Journal of the European Communities, L 26/41 od 31.1.2003. Vidi: Maršić, M., Pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim postupcima (de lege lata i de lege ferenda) <http://hrcak.srce.hr/13279> (preuzeto 2.3.2018.).

34 Ratificirana je u Bosni i Hercegovini i sastavni je dio Aneksa I Ustava BiH.

35 „Službeni list SFRJ“ - međunarodni ugovori, broj 7/91

36 „Službeni list FNRJ“ – Dodatak, br. 2/60.

je predviđena jednakost svih pred sudovima i da svako ima pravo da zakonom određen nadležan, nezavisan i nepristrasan sud odluči o osnovanosti svake krivične optužbe koja je protiv njega podignuta ili o sporu o njegovim pravima i obavezama građanske prirode.³⁷ Konvencije o nadležnosti izabranog foruma kod međunarodne kupoprodaje robe (1958), Konvencije o priznanju i izvršenju odluka koje se odnose na obavezu izdržavanja prema djeci (1958), Konvencije o ukidanju potrebe legalizacije stranih javnih isprava (1961), Konvencije o dostavljanju sudskih i vansudskih akata u građanskim i trgovačkim stvarima (1965), Konvencije o priznavanju odluka o razvodu i rastavi (1970), Konvencije o priznavanju i izvršenju stranih presuda u građanskoj i trgovačkoj materiji (1971), Konvencije o priznavanju i izvršenju odluka koje se odnose na izdržavanje (1973), Konvencije o zaštiti djece i saradnji u materiji međunarodnog usvojenja (1993), Konvencije o nadležnosti, mjerodavnom pravu, priznanju i izvršenju odluka koje se odnose na odgovornost roditelja i mjere zaštite djece (1996).³⁸ U Preporukama Vijeća Evrope o uspostavi sistema pravne pomoći u Bosni i Hercegovini³⁹ ističe se da “pravno zastupanje na sudu, da bi bilo djelotvorno, treba vršiti osoba koja je stručno kvalificirana da prakticira pravo u skladu sa zakonom, čime se, naravno, ne želi isključiti uloga NVO u pružanju pravnih usluga, te da bi se rad države na uspostavi i vođenju sistema pravne pomoći trebao odvijati, u bliskoj suradnji sa Advokatskom komorom, predstavnicima pravosuđa, kao i NVO i predstavnicim građanskog društva, kao i drugima koji posjeduju znanje okolnosti u kojima se nalaze osobe kojima je pravna pomoć potrebna, a u čemu bi trebao postojati integrirani zajednički pristup.

Važno je imati na umu da pravna pomoć treba obuhvatati pravne savjete, pomoć i zastupanje ne samo u krivičnim predmetima, nego i u parničnim i administrativnim sporovima. U razvijanju sistema pravne pomoći, države članice Vijeća Evrope⁴⁰

37 Čl. 14. (1) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (Usvojen na skupštini Ujedinjenih naroda 16. 12. 1966. godine – rezolucija br. 2200 A/XXI, a stupio na snagu 23. 3. 1976. godine, dalje: Pakt). SFRJ je ratifikovala Pakt zakonom od 30. 1. 1971. godine („Službeni list SFRJ“, br. 7/1971). Uz Pakt su usvojena i dva protokola: Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji je stupio na snagu 23. 3. 1976. godine i Drugi opciona protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima koji je stupio na snagu 11. 7. 1991. godine. SFRJ je oba protokola ratifikovala 2001. godine („Službeni list SRJ“ – Međunarodni ugovori, br. 4/2001).

38 Vidjeti: Muminović, E., Procesno međunarodno privatno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 7.

39 Preporuke koje su pripremili, predstavili i diskutirali eksperti Vijeća Evrope David Gladwell (Ujedinjeno Kraljevstvo) i Merja Muli (Finska) tokom seminara Vijeća Evrope organiziranog u saradnji sa Ministarstvom pravosuđa Bosne i Hercegovine, http://www.coe.ba/web2/en/dokumenti/cat_view/56-judicial-system--sudstvopravosue/123-jptc-and-hjpc.html, (preuzeto: 25.4.2011.)

40 U Bosni i Hercegovini posljednjih godina intenzivirano je sveobuhvatno normiranje i reforma propisa o pristupu pravdi - pružanju besplatne pravne pomoći, što je uslovljeno, prije svega, postupkom harmonizacije propisa sa propisima Evropske unije (temeljem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, v. čl. 70. i 78.) te činjenicom da je BiH članica Vijeća Evrope i dužna je primjenjivati i odredbe Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, odnosno propisi koje donosi trebaju biti u skladu sa tom Konvencijom. Jedan od zahtjeva Evropske unije i Vijeća Evrope jeste i razvijanje sistema i strukture održivog pravnog savjetovanja i besplatne pravne pomoći, sa odgovarajućim prijedlogom i odgovorom zakonskog rješenja, pravnog okvira u ovoj oblasti, što predstavlja jednu od temeljnih odrednica zahtjeva Vijeća Evrope i obavezu koju smo prihvatili kao nužnu u području reforme pravosuđa. U Bosni i Hercegovini oblast pružanja besplatne pravne pomoći od vladinih i nevladinih

moraju razmotriti i progresivno implementirati standarde i principe sadržane u Preporukama i Rezolucijama Komiteta ministara za navedenu oblast, a dosta smjernica može se dobiti iz Plana akcije o sistemima pravne pomoći, koji je Vijeće Evrope usvojilo ranije 2003. godine.

pružoca besplatne pravne pomoći regulisana je na nivou Bosne i Hercegovine, Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine. Dakle, pored toga što je pružanje besplatne pravne pomoći na određeni način uređeno i procesnim zakonima, usvojeni su i posebni zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći.

Iz provedene analize pravnih propisa iz oblasti pristupa pravdi - pružanja besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini uočavaju se brojne neusaglašenosti i nejednakosti u pogledu prava korisnika, obima pravne pomoći, pružaoce besplatne pravne pomoći te statusa i načina rada Zavoda, Ureda, Kancelarija i Centara - subjekata ovlaštenih za pružanje besplatne pravne pomoći. Da bi se besplatna pravna pomoć pružala jednako, bez diskriminacije, profesionalno i transparentno na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine, za sve građane koji ispunjavaju uslove za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć, neophodno je, pored ostalog: usaglasiti kako kategorije lica koja ostvaruju ovo pravo tako i imovinski cenzus na osnovu kojeg se procjenjuje da li je lice slabog imovnog stanja, kako bi ostvarilo ovo pravo, usaglasiti zakone u pogledu statusa korisnika ovog prava, jer zakoni po osnovu statusa različito regulišu kategorije lica koje ostvaruju pravo na besplatnu pravnu pomoć, da bi sva lica imala jednaka prava, pravne usluge koje se pružaju korisnicima ovog prava trebaju biti usaglašene, kao i jednako normirani postupci u kojima se pruža besplatna pravna pomoć, pravo na žalbu i pružaoce ovih usluga-pravni zastupnici, usaglasiti zakone u pogledu uslova koje pružaoce besplatne pravne pomoći moraju ispunjavati kako bi bili imenovani ili izabrani za direktore zavoda, centara, ureda, kancelarija i za pravne zastupnike, jer su zakoni različito regulisali godine iskustva koje su potrebne za ispunjavanje uslova za rad u zavodima, centrima, uredima, kancelarijama. Od posebnog značaja za oblast pružanja usluga besplatne pravne pomoći za djecu i ostvarenje prava i interesa djece je: izvršiti dalju harmonizaciju, usklađivanje i upotpunjavanje pravnog okvira i prakse djelovanja u oblasti pristupa pravdi i pravde za djecu i zaštite prava i interesa korisnika usluga besplatne pravne pomoći i djece, upotpuniti, harmonizirati i uskladiti zakone o besplatnoj pravnoj pomoći, u skladu sa međunarodnim dokumentima i standardima, normirati „dijete“ kao kategoriju korisnika po statusu u zakonima o besplatnoj pravnoj pomoći, donijeti zakon o besplatnoj pravnoj pomoći na nivou FBiH, pratiti donošenje i primjenu pravnog okvira relevantnog za ostvarenje prava i interesa djece i predlagati izmjene i dopune, kao i aktivno učestvovati pri donošenju pravnih akata, kontinuirano educirati profesionalce koji pružaju usluge i odlučuju o pravima i interesima korisnika usluga besplatne pravne pomoći i djece, uključujući i sa fokusom na edukacije za pružaoce besplatne pravne pomoći iz oblasti unaprjeđenja pristupa pravdi i zaštite prava i interesa korisnika usluga besplatne pravne pomoći i djece, jačati saradnju, razmjenu informacija, iskustava i dobrih praksi u radu, kao i unaprjeđivati i usklađivati pravni okvir u oblasti normiranja i uživanja prava i interesa korisnika usluga besplatne pravne pomoći i djece, u raznim pravnim oblastima i postupcima, razvijati i unaprjeđivati multisektorski referalni mehanizam upućivanja stranaka u oblasti ostvarenja pristupa pravdi i pravde za djecu i unaprijediti evidentiranje, izvještavanje, praćenje i analiziranje u oblasti pružanja usluga besplatne pravne pomoći za djecu. (Zakoni o besplatnoj pravnoj pomoći normiraju sljedeće: Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći BiH - dijete u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta, u Brčko distriktu Bosne i Hercegovine - djeca bez roditeljskog staranja, u Republici Srpskoj - djeca bez roditeljskog staranja, prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći, djeca u skladu sa izmjenama i dopunama Porodičnog zakona RS (“Službeni glasnik RS” broj 54/02, 41/08 i 63/14) imaju pravo na zastupanje na sudu u sporovima izdržavanja, Tuzlanski kanton - djeca bez roditeljskog staranja, Srednjobosanski kanton (U Srednjobosanskom kantonu nije donesen zakon koji reguliše oblast pružanja besplatne pravne pomoći.), Hercegovačko-neretvanski kanton - dijete bez roditeljskog staranja (Zavod za pravnu pomoć nije počeo sa radom), Posavski kanton - dijete, Unsko-sanski kanton - djeca bez roditeljskog staranja, Zapadnohercegovački kanton - djeca bez oba roditelja, Kanton Sarajevo - djeca, Zeničko-dobojski kanton - dijete, Bosansko-podrinjski kanton - djeca bez roditeljskog staranja, Kanton 10 - djeca bez roditeljskog staranja.)

6. Umjesto zaključka

Evolucija ljudskih prava ukazuje na trend promjena shvatanja ljudskih prava, korelacije suverenosti država i ljudskih prava, te odnosa građanin – vlast, u pravnom i političkom smislu, u državi, međunarodnim odnosima i pravu, posebno u kontekstu internacionalizacije ljudskih prava.

Ljudska prava i osnovne slobode su područje u kojem je međunarodno pravo daleko najviše napredovalo stalnim širenjem korpusa ljudskih prava i detaljnošću u njihovom normiranju, ali i sve većom institucionalizacijom staranja o njihovom ostvarivanju i zaštiti, uključujući i posebne, sada od ključnog značaja instrumente i institute te zaštite na međunarodnom nivou.

Za razliku od ranije dugog i upornog tretiranja ljudskih prava kao unutrašnje stvari svake zemlje, pri tom se zaklanjajući za državni suverenitet, veliki broj država danas prihvata ljudska prava kao elemenat međunarodnog javnog poretka i njihovo kršenje smatra narušavanjem međunarodnih obaveza država.

Međunarodna ljudska prava danas se prihvataju ne samo kao tema o kojoj se jako često raspravlja u velikom broju zemalja, nego i kao uobičajen dio međunarodnih odnosa.

Reći da postoji opšta prihvaćenost osnovnih principa ljudskih prava na državnom i međunarodnom nivou ne podrazumijeva i istovjetnost shvatanja o njihovoj prirodi i obimu primjene. Još su i danas prisutna teorijska razilaženja o porijeklu, opravdanosti, značaju i načinu primjene pojedinih ljudskih prava.

Osnovno načelo savremenog prava ljudskih prava jeste jednakost. Poštovanje i primjena načela jednakosti podrazumijeva nediskriminaciju.

Princip ravnopravnosti i zabrane diskriminacije je od suštinske važnosti u međunarodnom i domaćem pravu.

Diskriminacija predstavlja nedopušteno pravljenje razlike ili nejednako postupanje fizičkog ili pravnog lica prema pojedincu ili grupi ljudi zbog nekog ličnog svojstva, kao što je npr. i pol.

Diskriminacija (posebno diskriminacija na osnovu spola) je uzrokovana brojnim stereotipima i predrasudama koje se temelje u historiji, kulturi, ponašanju ljudi koje se nekad proteže i vjekovima unazad, prisutna je u svim društvima, u većoj ili manjoj mjeri.

Rodno zasnovano nasilje je kršenje ljudskih prava žena i oblik diskriminacije nad ženama, te predstavlja istovremeno uzrok i posljedicu nejednakih odnosa moći među muškarcima i ženama.

Rodno zasnovano nasilje je oblik diskriminacije kojim se ozbiljno ugrožava sposobnost žene da uživa u pravima i slobodama na bazi jednakosti s muškarcima.

Rodno zasnovano nasilje je strukturni problem koji je duboko ukorijenjen u nejednakim odnosima moći između muškaraca i žena. Takvo nasilje je ovjekovječeno

štetnim društvenim i kulturnim očekivanjima o rodnim ulogama koje se obično povezuju s činjenicom da je osoba žena ili muškarac, djevojčica ili dječak.

Prevenција i ukidanje nasilja nad ženama bitne su komponente zaštite potpunog ostvarivanja ljudskih prava žena i preduvjet su za ostvarivanje ravnopravnosti spolova.

Važno je imati na umu, međutim, da su i muškarci i dječaci također žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što je silovanje ili seksualno zlostavljanje dječaka. Rodne uloge također doprinose činjenici da muškarci i dječaci ne samo osjećaju pritisak od svojih muških vršnjaka da izraze svoju muškost kroz nasilje nad ženama nego isto nasilje vrše i nad drugim dječacima i/ili muškarcima.

Diskriminacija je uslovljena ne samo stepenom demokratskog razvoja samog društva, već i mjerama koje se poduzimaju u cilju spriječavanja i sankcionisanja diskriminatornih ponašanja te je stoga uspostavljanje funkcionalnog i primjerenog pravnog okvira za borbu protiv diskriminacije, kao i implementacija tog pravnog okvira smatra najvažnijim korakom u cilju suzbijanja ove izrazito negativne i štetne društvene pojave.

Postojeći međunarodni evropski i instrumenti Ujedinjenih nacija, koji čine međunarodni i evropski pravni okvir za ostvarivanje zabrane diskriminacije i ravnopravnost spolova, uglavnom su prihvaćeni od strane skoro svih savremenih država koje putem svojih ustava, ali i ostalih pravnih akata koji pravno uređuju ovo pitanje.

Prava žena i djece zagarantovana su brojnim međunarodnim pravnim dokumentima, ustavima i zakonima, a uslovi, način i postupak njihovog ostvarivanja uređeni su odgovarajućima zakonskim i podzakonskim aktima i propisima. Međutim, ostvarivanje različitih prava i interesa žena i djece, i pored pravnog normiranja i predviđene pravne zaštite i institucionalne podrške, znatno ovisi o materijalnim i finansijskim prilikama i stanju žena i djece, te uopće roditelja djeteta. Uz neophodnost adekvatnog pravnog normiranja i efikasne pravne zaštite i uređenja u oblasti zaštite prava i interesa žena i djece u svim sferama života, te odnosa roditelja i djeteta, posebnu pažnju potrebno je posvetiti i jednom od najvažnijih ljudskih prava - pravu na pristup pravdi, čije ostvarenje ujedno nerijetko predstavlja poteškoću, pa i čest pravni problem, posebno sa aspekta dostupnosti i uživanja prava na besplatnu pravnu pomoć

Jednak pristup djece pravdi odnosi se na pravo na djelotvorne i pravične odgovore na povrede prava, na zaštitu prava, ili na rješavanje sporova u pravičnom i transparentnom postupku u kojem se štiti dostojanstvo djece i promovira njihov razvoj. Naglasak na jednakosti znači da svako dijete, bez obzira na dob, spol, etničku pripadnost, državljanstvo, poteškoće u razvoju, socioekonomsko porijeklo ili bilo koji drugi status, može jednako iskoristiti pravna sredstva i imati zaštitu svojih prava bez diskriminacije. Pravosudni sistemi moraju biti prilagođeni potrebama djece jer samo paušalna primjena općih mjera koje se odnose na odrasle nije dovoljna. Osim

toga, nekoj djeci koja se suočavaju s dodatnim izazovima i preprekama potrebne su i posebne mjere i dodatna pomoć da bi uživala ova prava jednako kao i sva druga djeca.

Rebeka Kotlo, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University „Džemal Bijedić“ of Mostar

Amra Jašarbegović, Ph.D., Associate Professor
Faculty of Law, University „Džemal Bijedić“ of Mostar

IMPROVING THE RIGHTS AND STATUS OF WOMEN AND CHILDREN IN INTERNATIONAL HUMAN RIGHTS LAW

Summary: Human rights and fundamental freedoms are an area in which international law is the most advanced due to constant expansion of the human rights corpus and the detail in their standardization, but also by the increasing institutionalization of care for their realization and protection, including special, now crucial instruments and institutes of their protection at the international level.

The constitutions of most modern states give a special position and status to the general principles of international law, ie international agreements on human rights and fundamental freedoms, and the general principles of international law as well as international agreements on human rights and freedoms have apply in domestic law.

The basic principle of modern human rights law is equality. Respect for and application of the principle of equality implies non-discrimination.

Bearing in mind the above and the improvement of the rights and status of women and children in international human rights law, its standardization and application, the authors will present and analyze the standardization of the position, status and rights of women and children in international human rights law as well as selected relevant jurisprudence.

Keywords: human rights, international human rights law, women's rights, children's rights, equality, equality and non-discrimination